

УДК 347.451

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.42>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

Юркевич Ю.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4097-9925>
e-mail: yuriy-yurkevych@ukr.net*

Крупник Р.В.,

*доктор філософії в галузі права,
суддя Господарського суду Львівської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0044-6793>
e-mail: roman.krupnyk@gmail.com*

Юркевич Ю.М., Крупник Р.В. Особливості виконання договорів постачання природного газу.

Правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу визначає Закон України «Про ринок природного газу» № 329-VIII від 09.04.2015. Постачання природного газу побутовим споживачам здійснюється на підставі типового договору. За змістом положень Кодексу газотранспортної системи та Кодексу газорозподільної системи вбачається, що, для постачання споживачам природного газу, його постачальник закуповує цей газ в оптового продавця у віртуальній торговій точці, а споживачі його отримують безпосередньо від оператора газорозподільних мереж на межі балансової належності їх об'єктів (в пунктах призначення). У контексті оновлення цивільного законодавства України та його гармонізації з правом Європейського союзу дослідження особливостей виконання договору постачання газу як різновиду договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу є актуальним. З огляду на специфіку об'єкта постачання, а саме те, що природний газ є товарною продукцією, яка складає суміш вуглеводнів та неуглеводневих компонентів, що перебуває у газоподібному стані за стандартних умов, правова природа договору постачання має певні особливості. При цьому, за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

Особливості виконання договору постачання природного газу обумовлені правовим режимом товарної продукції, якою є природний газ і особливостями його поставки (не інакше як через газотранспортну та газорозподільні системи в котрі надходить природний газ від різних суб'єктів господарювання, внаслідок чого відбувається його змішування та зміна фізико-хімічних показників).

Ключові слова: договір, купівля-продаж, поставка, постачання газу, постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, виконання, відповідальність.

Yurkevych Yu.M., Krupnyk R.V. The peculiarities of the execution of natural gas supply contracts.

The legal basis for the functioning of the natural gas market of Ukraine, based on the principles of free competition, proper protection of consumer rights and security of natural gas supply, has been determined by the Law of Ukraine "On the Natural Gas Market" No. 329-VIII dated 04/09/2015.

The supply of natural gas to household consumers is carried out on the basis of the standard contract. According to the content of the provisions of the Code of the Gas Transportation System and the Code of the Gas Distribution System, it is understood that, in order to supply natural gas to consumers, its supplier purchases this gas from a wholesaler at a virtual point of sale, and consumers receive it directly from the operator of gas distribution networks at the limit of the balance sheet ownership of their facilities (at destinations). In the context of updating the civil legislation of Ukraine and its harmonization with the law of the European Union, the study of the peculiarities of the execution of the gas supply contract as a type of contract for the supply of energy and the other resources through the connected network is relevant. Taking into account the specifics of the supply object, namely that natural gas is a commercial product that is a mixture of hydrocarbons and non-hydrocarbon components in a gaseous state under standard conditions, the legal nature of the supply contract has certain peculiarities. At the same time, under the contract for the supply of energy and the other resources through the connected network, one party (supplier) undertakes to provide the other party (consumer, subscriber) with energy and the other resources provided for in the contract, and the consumer (subscriber) undertakes to pay the cost of the received resources and to comply with the mode of its use stipulated by the contract, as well as to ensure safe operation of energy and the other equipment.

The peculiarities of the execution of the contract for the supply of natural gas have been determined by the legal regime of the commercial product, which is natural gas, and the peculiarities of its supply (no other than through the gas transportation and gas distribution systems in which natural gas is received from various economic entities, as a result of which it is mixed and changes in physical chemical parameters).

Key words: contract, purchase and sale, supply, gas supply, supply of energy and the other resources through the connected network, execution, responsibility.

Постановка проблеми. Правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу визначає Закон України «Про ринок природного газу» № 329-VIII від 09.04.2015 (далі – Закон № 329-VIII) [1]. Цей Закон прийнято на виконання зобов'язань України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони та спрямовано на імплементацію актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики, а саме: Директиви 2009/73/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС; Регламенту (ЄС) 715/2009 про умови доступу до мереж транспортування природного газу та яким скасовується Регламент (ЄС) 1775/2005; Директиви 2004/67/ЄС про здійснення заходів для забезпечення безпеки постачання природного газу.

Відтак, у контексті оновлення цивільного законодавства України та його гармонізації з правом Європейського союзу дослідження особливостей виконання договору постачання газу як різновиду договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу є актуальним.

Стан опрацювання цієї проблематики. Особливості виконання договорів постачання енергетичними та іншими ресурсами, зокрема, природного газу, через приєднану мережу були предметом аналізу та дослідження багатьох учених, серед яких: А.С. Довгерт, В.М. Коссак, Н.С. Кузнєцова, Т.Я. Рим, Р.О. Стефанчук та багато інших.

Метою цієї статті є аналіз особливостей виконання договорів постачання природного газу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 33 ч. 1 ст. 1 Закону № 329-VIII, ринок природного газу – це сукупність правовідносин, що виникають у процесі купівлі-продажу, постачання природного газу, а також надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору), послуг установки LNG.

Пунктом 28 частини 1 статті 1 Закону № 329-VIII передбачено, що постачання природного газу – це господарська діяльність, що підлягає ліцензуванню і полягає в реалізації природного газу безпосередньо споживачам на підставі укладених з ними договорів. При цьому, під «споживачами» слід розуміти фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, які отримують природний газ з метою використання для власних потреб, а не для перепродажу, або використан-

ня в якості сировини (п. 37 ч. 1 ст. 1 Закону № 329-VIII). Постачання природного газу побутовим споживачам здійснюється на підставі типового договору. Такий договір було затверджено Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) № 2500 від 30.09.2015 [2].

З огляду на специфіку об'єкта постачання, а саме те, що природний газ є товарною продукцією, яка складає суміш вуглеводнів та неуглеводневих компонентів, що перебуває у газоподібному стані за стандартних умов, правова природа договору постачання має певні особливості.

Зокрема, відповідно до ст. 714 ЦК України, за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання [3].

Таким чином, юридичними ознаками цього договору є те, що він є взаємним, консенсуальним та відплатним. Також, договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу відносять до публічних договорів та договорів приєднання. Істотними умовами цього договору є умови про предмет, кількість енергетичних та інших ресурсів, їх якість, режим використання, обов'язок забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання, а також про оплату та про відкриття поточного рахунку із спеціальним режимом використання [4]. Відтак, зміст договору постачання енергетичних ресурсів дає підстави для його виокремлення як особливого виду договору [5, с. 198].

Як зазначають дослідники-цивілісти особливістю договорів енергопостачання є те, що енергія, газ або інші ресурси передаються споживачеві через мережу, приєднану до постачальної організації, внаслідок чого забезпечується безперебійне постачання ними споживачів [6, с. 483].

В цілому, погоджуючись з твердженням про особливість вказаних договорів через те, що постачання природного газу здійснюється не інакше, як через мережу, все таки змушені наголосити на законодавчих змінах, які відбулися з метою імплементації вимог Директиви 2009/73/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС (надалі – Директива 2009/73/ЄС) і котрі істотно змінюють умови укладення та виконання договорів постачання природного газу.

Так, Директива 2009/73/ЄС містить, зокрема, вимоги про ефективне розмежування власника мереж та таких видів діяльності, як виробництво і постачання природного газу [7]. Тобто, постачальник природного газу не може бути виробником цього газу, а також власником мереж через котрі здійснюється його постачання.

Ці вимоги знайшли своє відображення в Законі № 329-VIII, який регламентує, що постачальник – це лише суб'єкт господарювання, котрий на підставі ліцензії здійснює діяльність із постачання природного газу. Натомість власниками мереж, якими постачається цей газ є оператор газотранспортної системи (далі – оператор ГТС), тобто суб'єкт господарювання, який на підставі ліцензії здійснює діяльність із транспортування природного газу газотранспортною системою, а також оператор газорозподільної системи (далі – оператор ГРС) – суб'єкт господарювання, який на підставі ліцензії здійснює діяльність із розподілу природного газу газорозподільною системою (від газорозподільних станцій безпосередньо споживачам) [1].

А тому, для укладання та належного виконання договору постачання природного газу обидві його сторони повинні перебувати в договірних відносинах з іншими суб'єктами ринку природного газу.

Зокрема, постачальник природного газу перебуває в правовідносинах із оптовим продавцем, який реалізує йому природний газ на підставі договору купівлі-продажу. В цих правовідносинах постачальник виступає оптовим покупцем, оскільки придбаває природний газ не для власного споживання [1].

Крім цього, постачальник як замовник послуги транспортування природного газу перебуває в правовідносинах щодо надання послуг із оператором ГТС.

Правовідносини між постачальником природного газу та оптовим продавцем і оператором ГТС, окрім Закону № 329-VIII та укладеними між ними договорами, регулюються також Кодексом газотранспортної системи (далі – Кодекс ГТС), який є регламентом функціонування газотранспортної системи України та визначає правові, технічні, організаційні та економічні засади функціонування газотранспортної системи України [8].

Натомість споживач для отримання природного газу повинен перебувати в договірних відносинах із оператором ГРС. В цих правовідносинах споживач виступає замовником послуги розподілу природного газу. Вказані відносини регулюються Кодексом газорозподільних систем (далі – Кодекс ГРС), котрий визначає взаємовідносини оператора газорозподільних систем із суб'єктами ринку природного газу, а також визначає правові, технічні, організаційні та економічні засади функціонування газорозподільних систем [9].

За змістом положень Кодексу ГТС та Кодексу ГРС вбачається, що для постачання споживачам природного газу, його постачальник закуповує цей газ в оптового продавця у віртуальній торговій точці (далі – ВТТ), а споживачі його отримують безпосередньо від оператора ГРМ на межі балансової належності їх об'єктів (в пунктах призначення).

Особливості механізму постачання природного газу та особливості товарної продукції, якою є природний газ зумовлюють те, що правовідносини між сторонами договору постачання мають певну специфіку в частині виконання постачальником обов'язку поставити газ належної якості та відповідальності за неналежне його виконання.

Зокрема, за загальним правилом цивільного законодавства України продавець повинен передати покупцеві товар, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу (ст. 673 ЦК України). Це правило передбачене також і в ст. 12 Закону № 329-VIII, яка унормовує, що постачальник зобов'язується поставити споживачеві природний газ належної якості та кількості. Фізико-хімічні показники газу (далі – ФХП), який передається покупцеві, повинні відповідати вимогам, визначеним розділом III Кодексу ГТС.

Положеннями ст. 678 ЦК України визначено правові наслідки, які наступають в разі передання товару неналежної якості. Так, згідно цієї статті покупець, якому переданий товар неналежної якості, має право, незалежно від можливості використання товару за призначенням, вимагати від продавця за своїм вибором: 1) пропорційного зменшення ціни; 2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк; 3) відшкодування витрат на усунення недоліків товару. У разі істотного порушення вимог щодо якості товару (виявлення недоліків, які не можна усунути, недоліків, усунення яких пов'язане з непропорційними витратами або затратами часу, недоліків, які виявилися неодноразово чи з'явилися знову після їх усунення) покупець має право за своїм вибором: 1) відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми; 2) вимагати заміни товару [3].

Однак, на нашу думку, до правовідносин, які виникають з договорів постачання природного газу положення ст. 678 ЦК України не застосовуються. Це пояснюється тим, що аналіз цих положень свідчить про те, що необхідною умовою реалізації покупцем своїх прав, передбачених ст. 678 ЦК України є сукупність двох обставин, а саме: 1) доведення покупцем факту, що йому було передано товар неналежної якості; 2) факт знаходження неякісного товару у володінні покупця. В такому випадку останній може реалізувати передбачені вказаною статтею права незалежно від можливості використання товару неналежної якості за призначенням.

Необхідність перебування неякісного товару у володінні покупця зумовлена тим, що: 1) реалізація його права на зменшення ціни товару передбачає, що товар неналежної якості повинен бути оцінений; 2) реалізація його права на безоплатне усунення недоліків товару можлива лише у випадку наявності цього товару в покупця; 3) реалізація покупцем прав на відмову від договору або заміну товару можлива лише у випадку повернення неякісного товару продавцеві.

Відтак, здійснення покупцем всіх прав передбачених ст. 678 ЦК України вимагає в останнього фактичне панування (володіння) над товаром неналежної якості. Відсутність такого панування (володіння), зокрема внаслідок того, що неякісний товар було спожито чи відчужено (реалізовано), позбавляє права покупця на захист своїх прав у порядку передбаченому вказаною статтею. А тому, за відсутності неякісного товару у покупця, останній може вимагати лише відшкодування йому збитків, спричинених внаслідок продажу товару неналежної якості.

З огляду на те, що природний газ, який постачається споживачам відразу ними споживається, відтак у разі порушення постачальником свого обов'язку щодо поставки газу належної якості, до спірних правовідносин мали би застосовуватися приписи цивільного законодавства, які передбачають відшкодування збитків внаслідок порушення договірних зобов'язань.

Однак, можливість застосування цих приписів за договорами постачання природного газу теж має свої особливості. Зокрема, за змістом ст. 614 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність лише за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не вста-

новлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

Типовим договором постачання природного газу побутовим споживачам передбачено, що постачальник не відповідає за будь-яке погіршення якості природного газу, що сталося з вини відповідального системного оператора [2].

Поглиблений аналіз положень національного законодавства України та специфіки процедури постачання природного газу надає нам підстави дійти висновку, що постачальник не несе відповідальності перед споживачем за поставку газу неналежної якості, в силу відсутності його вини та протиправності діяння.

Зокрема, як вже зазначалося природний газ котрий постачається споживачам, постачальник попередньо закупляє в оптового продавця у ВТТ, яка є точкою в газотранспортній системі з невизначеним фізичним розташуванням [8]. Нормативне визначення газотранспортної системи наведено в п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону №329-VIII дозволяє зробити висновок, що ВТТ знаходиться між точкою (точками) входу та точкою (точками) виходу з газотранспортної системи.

Варто наголосити, що оптовий продавець, як і постачальник у ВТТ є рівноцінними замовниками послуг з транспортування газу в оператора ГТС. Відтак, у ВТТ природний газ продається під час його транспортування.

З моменту передачі постачальнику природного газу, до нього переходить право власності на цей газ і він несе всі ризики і бере на себе всю відповідальність, пов'язану із правом власності на такий. З цього моменту оптовий продавець не відповідає за будь-яке погіршення якості газу.

Необхідно зазначити, що в момент купівлі природного газу, постачальник позбавлений можливості перевірити його якість, оскільки згідно п. 1 гл. 1 розд. III Кодексу ГТС визначення ФХП та інших характеристик природного газу проводиться лише у точках входу і точках виходу з ГТС [8]. Неможливість визначення ФХП природного газу в момент його передачі у ВТТ зумовлено, як тим, що ВТТ має невизначене фізичне розташування в газотранспортній системі, так і специфікою природного газу та газотранспортної системи.

Як вже зазначалося, природний газ – це суміш вуглеводнів та неуглеводневих компонентів, що перебуває у газоподібному стані та наділена лише родовими ознаками. В цей же час, газотранспортна система має значну кількість точок входу через котрі до неї постійно надходить природний газ від різних операторів суміжних систем (у тому числі суміжних газовидобувних підприємств) або інших суб'єктів ринку природного газу, безпосередньо підключених до газотранспортної системи. У газотранспортній системі природний газ проходить процес змішування, внаслідок чого ФХП природного газу, який поступає в газотранспортну систему у точках її входу, можуть змінюватися у точках її виходу як в сторону покращення, так і в сторону погіршення.

З огляду на неможливість визначити ФХП природного газу в момент його передачі у ВТТ, а відтак і неможливість довести обставин того, що такий газ був неякісним, беручи до уваги положення ч. 5 ст. 12 ЦК України про те, що поведінка особи вважається добросовісною та розумною, якщо інше не встановлене судом, презюмується, що у ВТТ оптовий продавець передає, а постачальник закупляє для споживачів природний газ належної якості. Подальша зміна ФХП цього газу під час транспортування не залежить від дій постачальника, оскільки оперативне-диспетчерське управління транспортуванням природного газу, а також підтримку його якісних та кількісних параметрів у газотранспортній системі та в точках входу та виходу в/з неї забезпечує оператор ГТС (п. 3 гл. 3 розд. I Кодексу ГТС [8]).

З газотранспортної системи природний газ надходить в газорозподільну систему для подальшого його розподілу споживачам в пунктах призначення. Аналогічно як із газотранспортною системою, в розподільну систему надходить природний газ від різних суб'єктів (оператора ГТС, газодобувних підприємств, виробників біометану або інших видів газу з альтернативних джерел та від суміжних газорозподільних систем), внаслідок чого в цій системі теж відбувається процес його змішування із зміною ФХП.

Для унеможливлення погіршення якості природного газу на точках виходу оператор ГТС та оператор ГРС мають право не приймати від суб'єктів газ, ФХП котрого не відповідає встановленим вимогам. А тому виключно від дій цих осіб, а не постачальника, залежить зміна ФХП газу при його транспортуванні та розподілі і кінцева якість газу, який отримують споживачі. Вказане, своєю чергою, унеможливорює настання цивільно-правової відповідальності постачальника за фактичну поставку споживачам неякісного газу. Цілковито обгрунтовано ця відповідальність покла-

дається на оператора ГРС, котрим відшкодовують кошти суб'єкти від яких природний газ неналежної якості надходить в газорозподільну систему.

Висновки. Підсумовуючи все викладене вище, вважаємо за доцільне зазначити, що особливості виконання договору постачання природного газу обумовлені правовим режимом товарної продукції, якою є природний газ і особливостями його поставки (не інакше як через газотранспортну та газорозподільні системи в котрі надходить природний газ від різних суб'єктів господарювання, внаслідок чого відбувається його змішування та зміна ФХП). Відповідні особливості зумовлюють специфіку відповідальності постачальника перед споживачами за договорами постачання, оскільки презюмується, що постачальник закуповує для них природний газ належної якості і подальше погіршення його показників настає поза його волею і з вини операторів систем, якими здійснюється транспортування та розподіл цього газу безпосередньо споживачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про ринок природного газу: Закон України № 329-VIII від 09.04.2015. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text> (дата звернення: 07.02.2024).
2. Про затвердження Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам: постанова НКРЕП № 2500 від 30.09.2015. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1386-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).
3. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text> (дата звернення: 26.01.2024).
4. Цивільне право: навчальний посібник / За заг. ред. Р.О. Стефанчука. К.: Наукова думка, 2004. 448 с.
5. Островський А. Зміст договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXX звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2024 р.)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024. 547 с. С. 196–198.
6. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина. 928 с.
7. Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС: Директива Європейського парламенту та ради 2009/73/ЄС від 13.07.2009. URL: https://insat.org.ua/files/nav/law/3/dir_2009_73_uk.pdf (дата звернення: 11.02.2023).
8. Про затвердження Кодексу газотранспортної системи: постанова НКРЕП № 2493 від 30.09.2015. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).
9. Про затвердження Кодексу газорозподільних систем: постанова НКРЕП № 2494 від 30.09.2015. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#Text> (дата звернення: 08.02.2024).